

9. mája 2012

Štátny pedagogický ústav
Mgr. Martin Kríž
Pluhová 8, Bratislava

AD: MÁ ŠTÁT POVOLÍŤ WALDORFSKÉ GYMNÁZIUM?

Vážený pán magister,

vedúci Staromestského klubu na Školskej 14, *Mgr. Vladimír Červenák*, pripravuje na budúci školský rok cyklus diskusných večerov na tému *Alternatívy školského vzdelávania*. Budú to rozhovory v trojici hostí, otvorené pre verejnosť a nahrávané pre internetovú televíziu. Mojou úlohou je vybrať hostí a moderovať večer venovaný waldorfskej pedagogike. Chcem pozvať iniciátorku hnutia za založenie waldorfského gymnázia *PhDr. Xéniu Činčurovú* a Vás. Ako námestník riaditeľa Štátneho pedagogického ústavu ste vypracovali k žiadosti o založenie gymnázia zamietavé stanovisko a svoj postoj ste odôvodnili aj na blogu *SME* zo 14. apríla.

Oceňujem, že sa vyjadrujete zreteľne, racionálne – preto by som bol rád, keby ste pozvanie prijali práve Vy. Ako filozof sa vzťahom vedy, náboženstva a štátu zaoberám už tretie desaťročie a ako bývalý pracovník Akadémie vied a prednášateľ cestujúci po rôznych univerzitách mám aj prehľad o tom, čo sa vo vedách skutočne odohráva. Domnievam sa, že mám jasnú koncepciu, ktorá do horeuvedenej otázky vnáša zdravý stred, a je v súlade s celosvetovým trendom. Stručne ju zhrniem – poslúži ako otvorený list, iné stanovisko na porovnanie s tým Vaším.

Hlavným dôvodom zamietavého stanoviska ŠPÚ je pochybnosť, či waldorfské školstvo spĺňa § 3 písm. i) školského zákona - princíp „*zdokonaľovania procesu výchovy a vzdelávania podľa výsledkov dosiahnutých v oblasti vedy, výskumu a vývoja*“.

Treba si uvedomiť, že ľudský život, politika ani výchova sa neriadia iba vedou. Tá časť reality, ktorú sa nám už podarilo uchopiť pomocou vedecky jasných a jednoznačných pojmov, sa podobá skôr na vrchol ľadovca plávajúceho v mori mýtov. V praxi žijeme a rozhodujeme sa na základe širšie poňatého poznania a skúsenosti, ktorých súčasťou sú kultúrne tradície, náboženská intuícia a osobná skúsenosť.

Samotná veda je zliatinou troch vecí, ktoré majú celkom rozdielny pôvod: za prvé je to samotná vedecká metóda, kritériá vedeckosti (dôsledná práca s empirickými dátami, falzifikovateľnosť, opakovateľnosť, predpovedateľnosť a ďalšie). Za druhé rôzne typy racionality („logiky“), pomocou ktorých sa pozorovania utriedajú do systémov. A za tretie intuitívna paradigma, ktorá sa nedokazuje, ale je zásobárňou hypotéz (sny, vnuknutia) a v jej svetle sa interpretujú pozorovania (kultúrne, svetonázorové pozadie).

Predstava vedy ako jednoliateho názorového monolitu a ničím neovplyvnenej, dokonalej objektivity je dávno prekonaná. V 19. storočí sa tomu na chvíľu verilo, ale dôkladné štúdium dejín vedy v 20. storočí ukázalo, že to tak nikdy nebolo a zrejme ani nebude. Veda sa o objektivnosť a jednoliatosť nepretržite usiluje, ale zostáva zároveň viacznačná a poháňaná vpred rozdielnymi pohľadmi ako motorom. Vedecké paradigmy a teórie sa rozvíjajú, striedajú i periodicky vracajú pod vplyvom kultúrnej atmosféry, závisia od prevládajúcich hodnôt danej civilizácie či epochy.

Každý vedecký poznatok obsahuje v rôznej miere oboje: na jednej strane objektívne overiteľné javy (opakovane pozorovateľné, merateľné prístrojmi). Na druhej strane ich výklad vo svetle niektorého filozofického svetonázoru, ktorý je votkaný priamo do pojmov a reči, akou sa o daných

javoch hovorí. Nielen na nové, ale často aj na dávno známe javy koexistujú vedľa seba rozdielne chápania, pretrvávajúce po desaťročia, stáročia i tisícročia. Napríklad vlnovo-časticový dualizmus, redukcionistické vs. holistické myslenie, otázka účelu v prírode alebo slobodnej vôle, konečnosti vesmíru v čase a priestore a mnohé ďalšie – zostávajú otvorené a aktuálne od starého Grécka podnes. Sú to otázky, ktoré zatiaľ nevieme definitívne rozriešiť; existujú na ne viaceré odpovede a tie závisia od uhla pohľadu, ku ktorému sa vedec intuitívne prikloní a od práve prevládajúcej kultúry.

Ak si uvedomíte, že hranica medzi objektívnym (spoločne platné pozorovania) a subjektívnym (svetonázorová paradigma) vedie vnútram samotnej vedy – máte exaktnú odpoveď na otázku, kde končí povinnosť štátu a kde začína sloboda a zodpovednosť občana (rodiča). Výchovu nemožno nechať na rodičoch až potiaľ, že by ochudobnili deti o objektívne platné poznatky či namiesto nich učili dokázateľne nepravdivé výmysly. Zároveň výchovu nemožno nechať na štát až potiaľ, že bude občanom centrálné predpisovať, aký smú vyznávať svetonázor, hodnoty a náboženstvo. To je v demokratickom štáte sférou osobnej slobody.

Rudolf Steiner patril k špičkovým vzdelancom svojej doby, pracoval na vydaní Goetheho prírodovedných spisov, encyklopédie geológie a pod. Patrilo k zásadám jeho práce, že nikdy neprotirečil vedeckým pozorovaniam samotným; ale len ich výkladu. Na rozdiel od naivnejších kolegov si totiž uvedomoval, že možných spôsobov myslenia o javoch je viacero. Pozrime sa na rôzne typy Steinerových výrokov:

a) Výroky v súlade so súčasnou vedou nerobia žiaden problém.

b) Výroky dnes už neplatné, ktoré však boli súčasťou vedeckého obrazu sveta okolo roku 1900. Steiner napríklad zdieľa dobové presvedčenie o zrode Mesiaca oddelením sa od Zeme - súčasná astronómia ho nahradila zrážkovou hypotézou. Zdieľa presvedčenie o krátkom veku Zeme – taký bol všeobecný názor pred objavom rádiouhlíkovej metódy. Ďalší príklad je existencia Lemurie - zatopeného kontinentu na dne Indického oceánu. Nie je to Steinerovo čudáctvo, ale geologická hypotéza tej doby, pretože kontinentálny drift ešte nebol známy.

Ani Komenského pedagogiku nezavrhuje iba preto, že je popretkávaná dávno prekonanými názormi 17. storočia, ale berieme si z nej to nadčasové, čo je v odkaze takých osobností platné aj po stáročiach. Steiner sám vždy zvedavo sledoval najnovšie trendy vo vede a filozofii, porovnával a opravoval podľa toho svoj vlastný obraz sveta – a to je jasná inštrukcia aj pre všetkých jeho nasledovníkov.

c) Výroky v jeho dobe nedokázané, ktoré veda medzičasom potvrdila. V roku 1912 Steiner prednášal o tom, že Saturn bol pôvodne najvzdialenejšou planétou slnečnej sústavy, kým Urán a Neptún prileteli na svoje dráhy až neskôr. Astronómia to o 90 rokov neskôr potvrdila. Až do roku 2000 sa to však uvádzalo ako príklad Steinerovho ustrnutia pri starých astrologických názoroch.

Steinerovská botanika sa na rastlinu díva ako na „obráteneho človeka“: hlava zodpovedá koreňu, rytmický systém listov hrudi a kvet pohlaviu. Kvet je samozrejme pohlavný orgán, ale podobnosť hlavy a koreňa v 20. storočí veda popierala. Pripomínalo to renesančnú náuku o analógiách, tvarových korešpondenciách medzi človekom a svetom. Avšak na prahu 21. storočia sú toho odrazu plné odborné časopisy: koreň je porovnateľný s hlavou živočicha, sú tam pletivá podobné neuronálnym pletivám a koncentrujú sa tam procesy spracovania informácií, „inteligencia“ rastlín. Ak sa teda niečo ponáša na názor z čias Mikuláša Kuzánskeho, nie je to automaticky nepravdivé.

Goetheanská-steinerovská antropológia tvorila okrajový prúd, ktorý už dávno upozorňoval, že spoločný predok človeka a ľudoopov sa podobal viac na človeka, než na šimpanza; preto treba skôr povedať, že ľudoopi sa vyvinuli z človeka, než človek z ľudoopov. Pretože to bol okrajový názor,

zaznávaný univerzitnými autoritami, znelo to ako blud. Ale v roku 2006 to hlavný prúd vedy potvrdil doslova a do písmena – kvôli nálezu kostry *Ardipithecus* - a priznal svoj omyl.

d) Výroky, ktoré veda nedokázala ani nevyvrátila. Napríklad Steinerov koncept éterického (životného) tela. V jeho dobe biológia prechádzala malou renesanciou vitalistických koncepcií, neskôr sa zavrhlí, ale znova sa vynárajú pod inými menami (morfogenetické polia, holografický model mozgu) pri skúmaní embryogenézy, evolučných konvergencií alebo fungovania pamäte. Je to proste otvorená otázka.

Nemôžete naivne usudzovať, že termín *astralita* nič neznamena, len preto, že ide o starobylé slovo a Vy osobne mu nerozumiete. Psychológia 20. storočia ho síce vypustila, ale stále znova naráža na to, že javy ním kedysi označované si vyžadujú vysvetlenie a zavedenie nových, modernejšie znejúcich termínov.

Sem patria aj Steinerove názory o povahe a existencii duchovného sveta. K zdravej ľudskej osobe patria nielen zmyslové vnemy, ale aj introspektívne mystické skúsenosti, city, intuícia atď. Antropozofia majú na ne právo rovnako ako zástancovia iných filozofií a náboženstiev. Waldorfské školstvo je v tomto smere zdržanlivejšie než cirkevné školy, ktoré priamo vyučujú deti katechizmus a vlastnú náboženskú ideológiu.

Očividne si neuvedomujete, že výroky tohto typu d) sú votkané do mnohých vedeckých pojmov a do teórií ako nedokázané predpoklady. Ak chcete vylúčiť všetky „vedecky nepreukázané myšlienky“ z vyučovania, musíte škrtnúť polovicu školských osnov. Einsteinova teória začína *postulátom*, čiže nedokázaným predpokladom o maximálnej rýchlosti svetla. Nemohol by sa vyučovať darwinizmus. Vedecká evidencia totiž dokazuje len spoločný pôvod živých tvorov, postupnú evolúciu, premenu a rozrôžňovanie druhov. To bolo známe už pred Darwinom. Samotné vysvetlenie selekčného mechanizmu ako jediného motora evolúcie, ktoré pridal Darwin, je sporné. Nie je to vedecké pozorovanie, ale myšlienkový koncept. No Darwinovu teóriu zato nebudeme stredoškólakom zamlčovať (ako sa dožadujú americkí kreacionisti), ale ani jej nebudeme dávať monopol (ako sa dožadujú darwinisti). Treba podať vedu pravdivo, takú aká je – pracuje s neistými konceptmi a existujú v nej alternatívy.

e) Výroky, ktoré veda vyvrátila ako mylné. Nepochybne by sa takých u Steinera našiel celý rad. Napríklad predstava, že kométy sa na okraji slnečnej sústavy rozpadajú a stále znova formujú. Ale buďme spravodliví: polovica Einsteinových teórií bola mylná. Slepých uličiek je pri bádani vždy viac, než úspešne overených objavov. Významné osobnosti si pamätáme a vážime za to, že vôbec na niečo prišli ako prví, a nevyčítame im, že v inom smere sa aj mýlili spolu s nami ostatnými.

U Steinera je toho dosť, čím predbehol svoju dobu. Pedagogicky aplikoval vývojové fázy dieťaťa desaťročia pred Piagetom, ktorý je dnes za to všeobecne uznávaný. Štátne školy dodnes ignorujú tak Steinerove ako aj Piagetove poznatky, že každá schopnosť má svoj čas, kedy sa vyvíja a nepatrične posúvajú vývoj abstraktného intelektu do raných štádií, v mylnom domnení, že tým vychovávajú budúcich géniov.

Európska únia by bola ušetrila miliardy, keby poslúchla Steinerovu prednášku z roku 1923: „*A dôsledok toho, keby vól žral priamo mäso, by bolo, že by sa mu vytvárali obrovské množstvá solí kyseliny močovej; tie by sa presúvali do mozgu a ten vól by sa zbláznil*“. Začali sme kŕmiť dobytok mäsom a pošiel na chorobu šialených kráv.

Len tí najlepší (vrátane Steinera) na prahu 20. storočia tušili a vyslovili tézy, ktoré zneli ako najdivokejšia duchovná fantastika – napríklad nelokalita (súčasná prítomnosť na dvoch rôznych miestach) alebo obrátené prúdenie času a príčinnosti z budúcnosti do prítomnosti. Dnes sú tieto veci súčasťou fyziky ako experimentálne pozorovaný jav.

Antropozofický svetonázor nemôžete klásť naroveň so scientológiou a ľubovoľnou sektou. Zakladatelia takých hnutí neboli myšlienkovými predchodcami žiadnej vedy. Ignorujú vedu aj kritériá poznávania, zatiaľčo antropozofia chce byť súčasťou vedy; ibaže vo vede koexistujú viaceré prúdy zodpovedajúce rôznym svetonázorovým intuíciám. Vedecká metóda nie je viazaná na jeden (materialistický) svetonázor. Veda sa dá robiť aj s idealistickým, platónskym myšlienkovým pozadím; spĺňa pri tom všetky kritériá vedeckosti, je schopná robiť užitočné predikcie a niektoré typy javov vysvetľuje lepšie, než materialistické hypotézy.

Rôzne vedecké paradigmy pritom netvorí celkom nesúmerateľné, oddelené svety. Pracujú so spoločnou množinou pozorovaní, zdieľajú rad metodických princípov a postupov vedeckého bádania. Zistiť, ktorá paradigma bude bližšia pravde sa dá len ak sa smú slobodne vedľa seba rozvíjať a testovať. Posledným kritériom platnosti bude ich funkčnosť a užitočnosť pre človeka. Veda v konečnom dôsledku slúži človeku. Na vrchole všetkých kritérií hodnotenia pedagogiky je jej ovocie – všestranne rozvinutý a úspešný mladý človek. Nie je nepodstatné, ak sa pražské waldorfské lýceum umiestnilo na prvom mieste medzi strednými odbornými školami v celých Čechách. To nám totiž hovorí, že taká pedagogika je zrejme založená na pravdivom poznaní ľudskej bytosti a jej vývoja, a teda vedeckejšia, než iné, ktoré nevedú k výsledku.

Môj argument znie takto: **pretože realita vedy je pluralitná a koexistujú v nej viaceré prúdy, musí byť taká aj pedagogika. Práve preto, aby bol dodržaný § 3 písm. i) školského zákona, musí pedagogika odrážať skutočný stav vo vedách. K alternatívam vo vede musia existovať alternatívy vo vzdelávaní.** Hlavnému prúdu vedy zodpovedá hlavný prúd školstva a vedľajšiemu prúdu musí tiež niečo zodpovedať, teda buď sa zahrnie do štátnych osnov alebo bude mať samostatné školy. Hlavný a vedľajšie prúdy vied si však časom zvolna vymieňajú miesto – každý hlavný prúd vedy sa kedysi zrodil z vedľajšieho a sám prenechal nakoniec miesto inému prúdu. Takto sa odohrávajú dejiny vedy.

Pravdaže, nič nezaručuje automaticky, že waldorfská či iná alternatívna pedagogika splní požiadavku, ktorú som práve uviedol. Naopak, *vyžaduje* to od nej, aby ju splnila a bola spojená s dajakým reálnym dianím vo vede. Sekty a ničím neodôvodnené výmysly tým automaticky vypadávajú. Síce sú v antropozofickom hnutí aj ľudia, ktorých vzťah k Rudolfovi Steinerovi sa splošťuje len do náboženskej úcty k neomyľnej autorite jasnovidného kňaza. No skutočný Steinerov odkaz nie je taký jednostranný a antropozofické hnutie vedú osobnosti, ktoré si to dobre uvedomujú. Pre porovnanie v iných cirkvách sa oveľa slepejšie verí autoritám a pre väčšinu laikov aj hlavný prúd vedy je len vecou viery, nie vlastného posúdenia. Keby ste od stredoškolskej učiteľky biológie chceli, aby obhájila darwinovskú biológiu (podľa ktorej učí) v porovnaní s portmannovskou, alebo naopak, zrejme by ani nechápala, o čom je reč.

Zastávať predstavu o vede ako o stabilnom myšlienkovom monolite môže len človek, ktorý nemá poňatie o dejinách vedy, netuší, čo sa odohráva na výskumných pracoviskách a zaostal v 19. storočí. Newtonovská paradigma bola práve v Steinerovej dobe nahradená kvantovo-relativistickou, najprv vo fyzike, a v priebehu 20. storočia sa odohrali významné posuny aj v ďalších vedách. Nemôžete pokladať čokoľvek „*založené na iných ako newtonovsko-karteziánskych myšlienkových tradíciách*“ za sektu. Nastolíte tým jednu ideológiu (navyše zastaralú) do vied a do pedagogiky a vnucujete ju politicky. Tým skutočne obmedzujete občiansku slobodu a chcete vychovávať deti proti vôli ich rodičov v myšlienkovvej tradícii, ktorá je Vašou osobnou (a nie vedecky odôvodnenou) voľbou. Znova opakujem, že myšlienkové paradigmy nie sú výsledkom vedy, ale jej predchádzajú!

Vy žiadate nielen dodržanie vedeckosti (v čom sa zhodneme), ale navyše aj to, aby sa veda smela robiť len na pozadí jedného svetonázoru a ostatné boli zakázané. Apriórne vylučujete antropozofiu alebo platonizmus *ako svetonázor* zo slobodnej súťaže, nakoľko sa vedecky potvrdia. Respektívne zapierate, že by tieto smery boli viedli k reálnym vedeckým výsledkom a vypracovávajú tým nepravdivú, nekompetentnú správu pre ŠPÚ. Platonizmus nie je o nič viac alebo menej vedecký než materializmus, lebo sú to filozofické intuície, uhly pohľadu a nie vedy. Pre vedu sú len žriedlom jej hypotéz. Kladiete rovnítko antropozofický = nevedecký a tým pletiete roviny – svetonázorovú s odbornou.

Vaše myslenie je žiaľ súčasťou snahy o ideový monopol, ktorá vychádza z cirkevných kruhov Vám blízkych. Z tých istých kruhov sa táto dogmaticko-autoritatívna mentalita vnáša aj do vedy samotnej v podobe hnutia tzv. skeptikov (český *Sisyfos*). Pritom je na prvý pohľad paradoxné, že kresťanské cirkvi vytvorili mocenskú alianciu práve s materialistickou vedou a chcú ju zakonzervovať. Svedčí to nielen o odtrhnutosti od smerovania vývoja v 20. a 21. storočí, ale aj o nedostatku osobnej integrity, keď preberáte také vnútorne nekonzistentné názory, ako je zlepenec kresťanstva s materializmom.

Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi nie je neustrannou odbornou organizáciou, ako by naznačoval jeho názov, ale nástrojom sebakpresadenia niekoľkých cirkví proti ostatným názorom na svet. Konanie ústavu jednoznačne svedčí o jeho zmýšľaní: už 20 rokov brzdi zavedenie asignačného modelu náboženskej dane, aký je pravidlom v slobodných krajinách Západu. Nie je to v súlade s náboženskou slobodou sľubovanou v ústave. V slobodnej spoločnosti každý podporuje tú cirkev, ktorej verí; ale Vy nútite všetkých, aby platili dane na Vašu vlastnú cirkev.

Ak nedôverujete výskumu odborníkov na pedagogiku, ako je profesor Zelina, urobte vlastný výskum a predložte odborné protiargumenty. Za sto rokov existencie waldorfského školstva vo svete a dvadsať rokov waldorfského hnutia na Slovensku bolo na to dosť času. Môže sa stať, že sa ŠPÚ k svojmu výskumu neodhodlá nikdy a alternatívy v pedagogike budú čakať večne? Ak to má byť odborný výskum, tak musí v prvom rade poznávať predmet svojho výskumu a komunikovať s ním (waldorfským hnutím), nevyhýbať sa konfrontácii a otvorene sa vysporiadať s názormi odborných oponentov. To ste neurobili! Nie je možné považovať za odborný výskum, ak si Konzervatívny inštitút kutí čosi len sám pre seba. Prijmite túto výzvu a začnite s dvojstrannou komunikáciou, či už v Staromestskom klube alebo inde.

Waldorfská pedagogika v praxi istotne nie je dokonalá, ale to nie je ani štátne školstvo. Pokiaľ však spĺňa kvalitu (vrátane vyučovania vied) porovnateľnú až vyššiu než štátne školy, štát by mal prenechať rodičom svetonázorové preferencie, ako chcú vychovávať svoje deti a neoktrojovať školstvu názor jednej politickej a cirkevnej skupiny. Túto filozofickú otázku je potrebné vyjasniť si zásadne, skôr než sa pristúpi k posúdeniu obsahovej kvality osnov zamýšľaného gymnázia.

S pozdravom,

RNDr. Emil Páleš, CSc.

Na vedomie: *Doc. PaedDr. Viliam Kratochvíl, PhD.*, riaditeľ ŠPÚ
Prof. PhDr. Miron Zelina, DrSc., Katedra psychológie PdF UK
PaedDr. Edita Zacharová, Odbor regionálneho školstva MŠ SR
Doc. PhDr. Dušan Čaplovič, DrSc., Minister školstva SR